

Minder kunstvakonderwijs: niet inkrimpen maar opheffen

De toekomst van het kunstvakonderwijs

Februari / maart 2012

Hans Onno van den Berg

De discussie over de aansluiting tussen het kunstvakonderwijs en het beroepenveld beleeft dit jaar een nieuwe ronde. Nadat de minister/staatssecretaris al in 2010 een eerste brief aan de 2^e kamer stuurde met de aankondiging dat op dit onderwerp maatregelen nodig waren, is vervolgens halverwege 2010 een onderzoek gedaan door de commissie Dijkgraaf. Vervolgens is aan Elco Brinkman gevraagd een eerste advies uit te brengen. Dat advies is nooit uitgebracht, maar 'verwerkt' in het eigen document van de HBO Raad, Focus op toptalent van juni 2011. Vervolgens heeft de Tweede Kamer daar eind februari 2012 een ronde tafel gesprek aan gewijd. De minister heeft inmiddels gereageerd op de plannen van de HBO-raad en gevraagd om een nadere uitwerking. Bij deze enkele - kritische - opmerkingen over de huidige stand van zaken.

Een oud en hardnekkig probleem: wollig besproken

Het probleem van de aansluiting van het kunstvakonderwijs en de beroepspraktijk is oud en hardnekkig. Dit probleem wordt het meest manifest in het gegeven dat:

- slechts 42% van de afgestudeerden van het KUO kunstenaar wordt of te werken komt in een creatief beroep;
- van alle werkzame kunstenaars - slechts - 60% een Kunstvakopleiding heeft gevolgd.

Van wie economie of rechten studeert en geen econoom of rechter wordt, kan worden gezegd dat hij/zij ook in andere beroepen baat kan hebben van zijn/haar studie. Dat geldt niet voor dwarsfluit, autonoom beeldend kunstenaar, of balletdanser(es). 58% van deze afgestudeerden komt terecht in een beroep waar hij/zij niets heeft aan zijn opleiding. Natuurlijk zijn er ook kunstvakopleidingen die een bredere toepasbaarheid kennen, zoals de afstudeerrichting productie bij de filmacademie, of accountmanager in vormgeving, maar dat is slechts een zeer beperkt deel. De meeste kunstvakopleiding zijn uitgesproken specialistisch en moeten dat ook zijn om iemand goed toe te rusten, maar wie niet in het vak terecht komt, heeft - overigens net als tandartsen - er zo goed als niets aan gehad.

Dat 40% van alle kunstenaars geen kunstvakopleiding heeft gevolgd impliceert dat de civiele werking van de opleiding uiterst beperkt is. Alle cabaretfestivals, concoursen, Voices of Holland, Holland got Talent, maar ook TV series en films met via audities gecastte acteurs en actrices laten zien dat er ook buiten het KUO een beroep als kunstenaar mogelijk is. Kortom, het aansluitingsprobleem KUO - beroepspraktijk is ernstig omdat:

- wie na zijn opleiding geen kunstenaar wordt (of aanpalend creatief werk vindt) een verkeerde opleiding heeft gevolgd; velen worden daar ongelukkig/gefrustreerd van;
- het kunstvakonderwijs de duurste vorm van HBO is (€ 10.700,- tegen € 5.500,- voor het hele HBO)

De betekenis van het KUO is uiterst beperkt en het totale aanbod aan opleidingen overstijgt verre de vraag.

Dat probleem is niet nieuw. Al in de jaren negentig werd een omvangrijk project *Beroep Kunstenaar! onder leiding van Steffijn van Heusden opgetuigd om dit probleem aan te pakken. Het werd opnieuw benoemd door minister Plasterk in 2009, maar in de daarop volgende onderzoeken en rapporten werd het probleem slechts zijdelings benoemd. Het rapport Dijkgraaf besteedt er geen aandacht aan (alleen in een bijlage komt het voorbij), maar stelt wel vast dat het KUO beter moet en - gelukkig - ook beter kan. Het eigen sectorplan van de HBO-raad benoemt het probleem, maar gaat in zijn oplossing niet verder dan een ca. 15% beperking van de instroom, waarbij - zonder veel onderbouwing - per discipline een percentage wordt genoemd waarmee de instroom zal worden beperkt:*

- autonome beeldende kunst bij 8 opleidingen, uiteenlopend van -10% bij de Hanzehogeschool in Groningen tot -25% bij de Hogeschool Zuyd in Maastricht,
- vormgeving bij 4 opleidingen, van - 13% bij de Design Academy in Eindhoven tot - 20% bij Hogeschool Zuyd,
- muziek bij 8 opleidingen, van - 7% bij Artez tot - 14% bij de Hanzehogeschool in Groningen,
- dans bij 3 opleidingen, van -10% bij de AHK tot - 33% bij Codarts en
- theater bij 1 opleiding, nl. -11% bij de AHK.

Waarom deze percentages, waarom bij de ene opleiding - 7% en de andere - 20% en bij een derde opleiding helemaal geen reductie? 'Focus op toptalent' geeft daar geen verklaring voor. Wel wordt direct een aantal aanscherpingen en investeringen genoemd: talentontwikkeling op jonge leeftijd,

talentontwikkeling bij de mastersopleiding en praktijkgericht onderzoek, die moeten rechtvaardigen dat de besparingen van deze instroombeperking niet afgedragen hoeven te worden aan de overheid, maar door het onderwijs behouden mogen worden. Alle rapporten kenmerken zich door een opsomming van ambities waar niemand tegen kan zijn: 'focus op toptalent' (titel), 'samenwerking', 'scherp profileren', 'het versterken van de positie van Nederland als internationaal centrum van kunst, kennis en creativiteit', 'onderlinge afstemming', 'evenwichtig en toegankelijk', 'eerder opsporen van jong talent', en de uitbouw van de masteropleidingen ten behoeve van 'de versterking van de creativiteit, innovatie en praktijkgerichtheid'. Dat zijn mooie woorden, maar zij bieden weinig houvast voor een serieuze aanpak van het probleem.

De staatssecretaris is uitgesproken mild als hij in zijn reactie zegt ingenomen te zijn met de voornemens om de instroom te beperken, jong talent eerder op te sporen, de masteropleiding aan te willen scherpen, meer aandacht te schenken aan de lerarenopleiding en in het praktijkgerichte onderzoek meer samenwerking te zoeken. Wel geeft hij aan dat er nog een 'verdiepingsslag' nodig is om uit te kunnen maken wat er nu precies aan profielen wordt gekozen, waar gaat worden samengewerkt, enz. enz. Hij vraagt om 'heldere verwachtingen' en een concreet plan van aanpak met een tijdpad om voor de zomer van 2012 de gewenste concretisering rond samenwerking, een analyse per discipline, de landelijke zwaartepunten, het draagvlak van het werkveld en versterking van het ondernemerschap/aansluiting bij de topsectoren te realiseren. Duidelijk is dat de gebrekkige aansluiting van het KUO op de beroepspraktijk waardoor 60% van de afgestudeerden er geen baan in vindt niet door 'focus', 'samenwerking', of 'landelijke zwaartepunten' gaat worden opgelost, zelfs niet door 20% instroombeperking.

Kwaliteit wordt nergens genoemd

Iedereen weet dat er binnen het KUO grote verschillen in kwaliteit bestaan. Beroemd is de uitspraak van een student die bij het toelatingsexamen voor piano was aangenomen bij het conservatorium in Amsterdam en vervolgens meldde ook te zijn aangenomen bij de conservatoria van Den Haag, Rotterdam en Utrecht en dat hij nog zou laten weten welke beslissing hij zou nemen. Maar bijna altijd is het andersom: studenten weten als geen ander wat de beste opleidingen zijn en proberen daar aangenomen te worden: klassieke muziek in Amsterdam en Den Haag, popmuziek in Tilburg, toneel in Maastricht, beeldende kunst in Groningen, klassiek ballet in Amsterdam.... enz. enz. Deze kwaliteitsverschillen zijn ook bij het afnemende veld algemeen bekend, maar worden in de rapporten nergens genoemd. Die kwaliteit is overigens niet alleen afhankelijk van de kwaliteit van school en docenten, maar ook van de kunstinstellingen rondom de school (een orkest, een toneel- of dansgezelschap, een levende uitvoeringspraktijk) en de aanwezige kritische massa aan studenten. In alle rapporten wordt de fictie gehanteerd als zou de kwaliteit van de opleidingen overal dezelfde zijn en dat het dus niet uitmaakt of je je klassieke muziekopleiding in Zwolle of Amsterdam volgt. Een oplossing voor de problemen van het KUO moet dus niet alleen een serieuze beperking van instroom realiseren, maar daarbij ook rekening durven houden met bestaande kwalitatieve verschillen.

Wat er moet gebeuren: niet bezuinigen, maar opheffen

De HBO raad zet in op een instroombeperking van alle opleidingen. Ze worden op blz. 21-23 van *'Focus op Topkwaliteit' met naam en toenaam genoemd, om vervolgens over te gaan op alle extra nieuwe dingen die met het bespaarde geld ondernomen zouden moeten worden. Ook als de door de staatssecretaris gewenste 'verdiepingsslag' wordt geleverd, is dit een onzalig voorstel, en wel om twee redenen:*

- de beperking is niet stevig genoeg;
- de beperking per opleiding maakt iedereen zwakker in plaats van sommigen sterker.

Beperkingen van de instroom met 15% - 20% zijn niet voldoende om het probleem dat 60% geen werk in de kunst vindt op te lossen. Daarvoor is een beperking van 60% nodig, of wie enige speling wil houden, 50%.

Veel erger is dat - zelfs bij een geringe beperking van - 15% - alle opleidingen inleveren, de slechte (minder goede), maar ook de goede. Waarom zou de opleiding waar iedereen naar toe zou willen met 15% moeten krimpen? Alleen omdat men binnen de HBO raad niet heeft durven kiezen? Hoezo wordt het totale KUO er beter van als ze allemaal 15% van de instroom gaan inleveren en daardoor ook kritische massa verliezen? Waarom niet muziek op die hogeschool (scholen) waar muziek nu het beste wordt gegeven en toneel op de hogeschool waar toneel het beste wordt onderwezen?

Tot slot is in het geheel niet duidelijk waartoe investeringen in talentscouting, masteropleidingen en onderzoek precies moeten dienen. Wordt talent te laat ontdekt? Moeten de opleidingen meer op praktijk worden gericht? Ondernemerschap wellicht? Maar daar hoeft je geen extra masters voor in te richten. Vooralnog hebben al die aanspraken op extra geld vooral tot gevolg dat ze de studielasten

voor het kunstvakonderwijs nog hoger maken dan zij nu al zijn. Dit is des te erger omdat het kunstonderwijs in het primair onderwijs (daar kunsteducatie genoemd) te lijden heeft onder sterke afkalking en een stevige kwaliteitsinjectie met docenten muziek en tekenen kan gebruiken.

Concreet

Het bovenstaande houdt in dat er aangedrongen moet worden op het maken van daadwerkelijke scherpe keuzes. Het woord 'scherpe keuze' komt veel voor in de stukken, maar deze worden niet echt gemaakt. Ingezet moet worden op een reductie van de opleidingscapaciteit met 40% minimaal door het opheffen van tenminste 50% van alle opleidingen, zodat de resterende 50% nog iets meer studenten krijgt - in plaats van minder - en zich daarop daadwerkelijk kan profileren.

Om dat te realiseren zijn de volgende stappen nodig:

- een onderzoek naar kwantiteit per studierichting: hoeveel klassieke dans, moderne dans, dansontwikkeling... Hoeveel popmuziek, klassieke muziek, compositie, enz. is er nodig? Dit onderzoek hoeft niet super gedetailleerd te zijn, maar wel gedetailleerder dan wat er nu ligt, b.v. door middel van secundaire analyse van de gegevens van het CBS (zie noot 2) en een aantal goede veldgesprekken per studierichting;
- een uitspraak over de minimale omvang en breedte van een kunstopleiding; het lijkt er sterk op dat hybride kunstopleidingen (architectuur + muziek + beeldende kunst) weinig meerwaarde hebben omdat studenten beeldende kunst weinig doen met studenten dwarsfluit, maar voor alleen beeldende kunst of alleen muziek is er wel een minimum breedte (verschillende richtingen naast elkaar) en een minimum omvang (aantal studenten/docenten) nodig;
- een onderzoek naar de kwaliteit. Waar zitten de beste opleidingen per studierichting? Toneel in Maastricht, klassieke muziek in ... ? bibliotheek in...?; ook dit hoeft geen uitvoerig onderzoek te zijn, studenten en werkveld weten heel goed wat de beste opleidingen zijn;
- een politieke uitspraak over minimale spreiding, bijvoorbeeld 2 in de randstad, 3 in de regio, 1 in het midden van het land, maar dat kan per studierichting anders uitpakken;
- 'defuseren': scholen hoeven niet per se groot te zijn.

Wat er niet moet gebeuren

Tot slot moet worden voorkomen dat iedereen gaat geloven in de modewoorden die er in de stukken staan opgesomd: de ondernemende kunstenaar, kunst 3.0, internationalisering, multimedia, de virtuele kunstenaar... Ook dit zijn containerbegrippen waar niemand bezwaar tegen kan maken, maar die in hun algemeenheid geen grond bieden voor profilering of scherpe keuzes. Dat geldt ook voor zinnen als 'leg verbinding met het werkveld', of 'Nederland een plek geven in de internationale top'. Ook die helpen niet om een beslissing te nemen.

Maar bovenal: vermijd de kaasschaaf: daarbij wordt iedereen een been afgehakt en wordt vervolgens gevraagd - in onderlinge samenwerking - de marathon lopen. Het leidt tot verlies aan kwaliteit en kritische massa.

Kan het KUO het zelf?

Er wordt op dit moment door de staatssecretaris sterk ingezet op zelfregulering. Dat zou natuurlijk het beste zijn. Maar er dient rekening mee gehouden te worden dat de dynamiek van het werkveld binnen het KUO het onmogelijk zal maken om de gewenste en noodzakelijke 'scherpe keuzes' daadwerkelijk te maken en dat het blijft hangen in een compromis: bij iedereen er iets af. Zo is ook '*focus op toptalent' opgezet*.

Als het daarbij blijft moet niet worden gekozen voor de bestuurlijk meest voor de hand liggende en veilige weg om dan alleen te doen waartoe het veld zelf in staat blijkt te zijn. Dan moeten staatssecretaris en Tweede Kamer de moed hebben om de voorstellen af te wijzen en alsnog een proces in te zetten dat tot daadwerkelijke reductie van het aantal opleidingen zal leiden.